

УДК 378.075.31:316.42

О.О. ЧЕВИЧЕЛОВА

ОСОБЛИВОСТІ ВИХОВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ЯК КОМПОНЕНТА ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ ВНЗ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

У статті обґрунтовано важливість виховання толерантності у студентів ВНЗ у процесі вивчення іноземної мови, схарактеризовано сутність толерантності як компонента полікультурної компетентності, проаналізовано особливості її виховання, здійснено огляд прийомів виховання толерантності на заняттях з іноземної мови.

Ключові слова: толерантність, полікультурна компетентність, міжкультурна комунікація.

Однією з ключових характеристик сучасності, що зумовлюють характер і динаміку розвитку сучасного людства, стала глобалізація. Процес глобалізації як наслідок і результат науково-технічного прогресу цивілізації супроводжується позитивними та негативними явищами. Він зробив кордони між країнами та народами прозорішими у зв'язку з активним розвитком інформатизації суспільства та розширенням міжнародного співробітництва. Водночас, ці ж явища поставили перед нами низку гострих економічних, політичних, соціальних і моральних проблем.

В умовах швидких та глибоких змін у суспільстві, науці, культурі перед теорією та практикою освіти стоїть важливе завдання – осмислити динамічні зміни, здійснити вибір цінностей, знань, переконань, способів та методів діяльності, які б забезпечували здатність людини вирішувати свої професійно-особистісні проблеми розумно та безконфліктно, чого можна досягти лише за умови сформованості толерантності.

Проблема формування толерантності особливо актуальна для студентів ВНЗ, оскільки сучасна виховна система у вищих навчальних закладах повною мірою не забезпечує формування у майбутніх спеціалістів цієї якості. Толерантність є важливим показником соціальної і професійної зрілості фахівця, його конкурентоспроможності, адже вона сприяє конструктивному спілкуванню з представниками інших культур у поліетнічному просторі.

Історико-філософська інтерпретація проблематики толерантності відображена в працях О. Асмолова, Б. Вільямса, М. Волцера, Б. Гершунського, Ю. Давидова, В. Золотухіна, Дж. Локка, В. Лекторського, Д. Мілля, П. Ніколсона, О. Перцева, В. Шаліна, в яких толерантність розглянуто як феномен плюралістичного світу, норму цивілізованого компромісу між культурами, що конкурують, моральний ідеал. Психолого-педагогічний аспект виховання толерантності представлений у дослідженнях В. Глебкіна, Л. Ільченко, О. Некрасової, Л. Рюминої, Л. Семиної, Г. Солдатової, Л. Шайгерової, О. Шарової, Н. Юліної, в яких виховання толерантності розуміють як долучення підрастаючого покоління до мистецтва жити у світі несхожих на нас людей та

ідей. Дослідження взаємозв'язку міжкультурної комунікації, а також навчання іноземних мов і виховання толерантності ми знаходимо у М. Баришнікова, О. Литвиненко, О. Петренко, В. Сафонові. Проте окремі аспекти виховання толерантності потребують доопрацювання. Зокрема, питання виховання толерантності студентів ВНЗ у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності залишається недостатньо вивченим.

Мета статті – обґрунтувати важливість виховання толерантності як компонента полікультурної компетентності у студентів ВНЗ та проаналізувати особливості її виховання в процесі вивчення іноземної мови.

У системі вищої освіти при підготовці фахівця особливу роль відіграє розвиток базових здібностей до розуміння іншої людини, прийняття загальнолюдських цінностей, готовності до діалогу, взаємодії різних культур. Викладачам ВНЗ потрібно готувати не просто грамотних фахівців, а виховувати кожного студента як духовного, активного носія норм і цінностей культури, мови, яка визнає права і свободи інших громадян, адже освіта – це входження людини у світ науки і культури. Для досягнення цих цілей важливим компонентом навчання і виховання студентів є толерантність. У перекладі з латинської мови “толерантність” означає “терпіння, поблажливість”. На Генеральній конференції ЮНЕСКО в 1995 р. була затверджена “Декларація принципів толерантності”, згідно з якою толерантність – це повага, прийняття і правильне розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, різних форм самовираження і способів прояву людської індивідуальності. Вона є не тільки моральним обов'язком, а й політичною і правовою вимогою [4, с. 95].

У ціннісному контексті толерантність передбачає готовність сприйняття інших такими, якими вони є, і взаємодію з ними на основі згоди. Регулятивні функції цінностей, у комплекс яких у полікультурному суспільстві входить і толерантність, спрямовані не тільки на збереження миру та взаємопорозуміння, а й на створення умов для самореалізації особистості. З погляду філософії освіти, справжня толерантність передбачає взаємність і активну позицію всіх зацікавлених сторін, що створює можливості для взаємозбагачення суб'єктів комунікацій [5].

Як відомо, в структуру іншомовної комунікативної компетентності молодого фахівця входить декілька компетенцій: мовна, мовленнєва, соціокультурна та полікультурна. Під полікультурною компетентністю розуміють комплексну якісну характеристику індивіда, результативний блок, сформований через знання не тільки рідної, а й інших культур, уміння застосовувати свої знання в процесі міжкультурної комунікації (у широкому значенні), досвід міжкультурного спілкування, толерантне ставлення до представників інших культур, поведінкові реакції в умовах міжкультурного спілкування. О. Котенко визначає полікультурну освіту як освіту та виховання особистості в дусі діалогічності, цінування культурних надбань людства, певним чином побудовану систему навчально-виховного процесу, в основі якої – триєдина мета: усвідомлення різноманітності соціокультурного простору шляхом оволодіння знаннями з полікультурності; виховання толерантної людини, здат-

ної до функціонування в багатокультурному соціумі; розвиток умінь міжкультурного об'єднання на засадах рівноправності [3, с. 6]. Як бачимо, формування полікультурної компетенції студента ВНЗ є важливим структурним компонентом іншомовної комунікативної компетентності майбутнього фахівця, а виховання толерантності – невід'ємна складова цього процесу.

Найширші можливості для спілкування та виховання толерантності у студентів відкриваються на заняттях з іноземної мови. У процесі її вивчення студенти не тільки опановують мовні та мовленнєві одиниці, а й освоюють лінгвокраїнознавчий, культурознавчий та соціолінгвістичний матеріал. Оскільки для успішного вивчення іноземної мови важливим є практичне оволодіння іноземною мовою, тобто спілкування, студенти вчаться сприйняттю співрозмовника, самостійному судженню, вмінню вести діалог. Отже, викладач має можливість формувати у студентів уміння будувати відносини на основі толерантності. Для цього можуть використовуватися заняття – диспути, “круглі столи”, конференції, рольові ігри за темами, що вивчаються в межах тієї чи іншої спеціальності. Можна зазначити, що будь-яка програмна тема дає змогу включити в обговорення важливі проблеми сучасності, пов'язані з духовними й моральними якостями особистості. Серед них виділяються такі, як проблеми толерантності, сім'ї, освіти, професійного зростання, національної культури тощо.

До прийомів виховання толерантності на заняттях з іноземної мови належать також колективні форми взаємодії: групова та парна. Саме в групах і парах відбувається обговорення тієї чи іншої проблеми, саме у взаємодії з оточенням складаються певні погляди. Таким чином, обговорення проблеми в цьому випадку є одним із прийомів роботи. Причому робота не закінчується одним лише обговоренням. Рішення, прийняте під час обговорення якоїсь проблеми, презентується всій групі, тоді як група вибирає краще рішення й обґрунтовує свій вибір. Ще одним ефективним прийомом роботи в зазначеному вище напрямі є рольова гра, яка також являє собою форму колективної взаємодії. Проте в цьому випадку кожен студент уже несе індивідуальну відповідальність за прийняте рішення. Водночас у рольовій грі зазвичай наперед обумовлюють траєкторію поведінки учасника гри в певній ситуації, хоча в деяких випадках обумовлюватися може тільки результат взаємодії, тоді як траєкторія поведінки залишається на розсуд самого студента [2].

Вивчення іноземних мов надає можливість не тільки розвивати лінгвістичну компетенцію, а й знайомити студентів з культурою різних країн. Важливо, щоб разом із зразками художньої культури наводилися описи цінностей, звичаїв, традицій, норм поведінки носіїв іншої культури. Вдало підібраний текст або відеоматеріал є предметом для обговорення та аналізу студентами інформації про культуру, думки автора тексту або дій героїв фільму. Зіставлення елементів культури іншої країни зі знанням рідної культури дає можливість отримати підтвердження ідеї різноманіття культур, усвідомити особливості культурних проявів, зумовлені специфікою економічного, політичного та соціального розвитку, прийняти ці особливості як даність, урахувати їх у відносинах з носіями інших культур, викликаючи почуття поваги

до культурних досягнень іншого народу, причетності до його проблем і труднощів, прагнення до культурного співробітництва із зарубіжними країнами.

Формуванню толерантної свідомості сприяє й зіставлення суто лінгвістичних реалій, наприклад граматики різних мов. У російській мові слова легко можна пов'язувати за допомогою відмінкових закінчень. У французькій та англійській мовах їх немає, зате цю функцію виконують службові слова. Таким чином, вивчаючи іноземну мову, людина вчиться дивитися на світ з іншого, незвичного для себе погляду. Іншими словами, толерантність – основа міжкультурної комунікації.

Виховуючи толерантність у процесі міжкультурного спілкування, потрібно, на думку К. Сторті, приділяти увагу чотирьом основним моментам [6, с. 136]: формуванню адаптивної поведінки; здатності вирішувати проблеми; спілкуванню з носіями іноземної мови з метою ближчого знайомства з їх культурою; вивчення своєї культури для того, щоб зрозуміти чужу.

Адаптивна поведінка передбачає використання кінетики (виразу обличчя, погляду, жестів, дотиків, рухів тіла) і проксемики (правильного використання дистанції простору між людьми).

Для формування толерантної особистості студента важливим є оволодіння дискурсною поведінкою, тобто поведінкою під час розмови. Вона включає в себе специфіку вітання, обіцянок, схвалення, несхвалення, жалю, вибачення, прохань, компліментів, запрошення, подяки тощо. При цьому в методиці домінує урахування двох основних принципів подання іншомовного матеріалу – країнознавчого та лінгвокраїнознавчого – з позиції інсайдера (жителя країни) і аутсайдера (жителя іншої країни). У процесі навчання студентів іноземної мови необхідно враховувати такі чинники, що сприяють вихованню толерантності [1]: зіставлення іншомовного матеріалу крізь призму інсайдера й аутсайдера та виявлення спільних і відмінних професійно значущих умінь та контекстів професійної діяльності; вибір відповідних технологій навчання на основі комунікативно-прагматичного та когнітивного підходів, які відповідають характеру професійної діяльності інокомунікантів; розробка інфраструктури курсу відповідно до закономірностей пізнавальної діяльності студента та підбір навчальних матеріалів.

Для досягнення продуктивності навчання викладачеві іноземної мови потрібно залучати велику кількість культурних знань і використовувати найрізноманітніші форми й методи навчання та виховання. Тісна взаємодія викладача і студентів дає змогу безпосередньо вивчати різноманітні індивідуальні та психологічні особливості й відповідним чином обирати методи, прийоми та засоби педагогічного впливу. Відбувається зміна загальноосвітніх парадигм, традиційна технологія навчання (від знань до умінь) доповнюється новими технологіями, які базуються на закономірностях пізнавальної діяльності, де головною особою є студент як суб'єкт освітньої діяльності. Зі зміною освітньої парадигми змінюються цілі педагогічної діяльності, які будуть визначатися самими учасниками освітнього процесу. Позиція авторитаризму з боку педагога змінюється позицією лідерства та партнерства, відповідно,

змінюються методи та прийоми педагогічної діяльності з директивно-монологічних на діалогові [3].

Висновки. Сучасна ситуація змушує суспільство звернутися до ідей толерантності, оскільки толерантність – абсолютно необхідна умова ефективного соціального та професійного функціонування випускника ВНЗ. Пріоритетними напрямками у професійній освіті стають розвиток загальних психічних функцій і виховання високих моральних відносин, емоційного інтелекту, творчої активності та соціальної зрілості особистості. У зв'язку з цим, розвиток толерантності як компонента полікультурної компетентності є одним із пріоритетних завдань професійного навчання.

Навчальна дисципліна “Іноземна мова” має величезний потенціал для формування толерантності у студентів, їх виховання в дусі діалогу культур, гуманізації міжкультурних відносин. У наш час одним з основних завдань навчання іноземної мови є навчання в нерозривній єдності зі світом і культурою народів, що говорять іноземною мовою.

Список використаної літератури

1. Васильева А.А. Формирование толерантной личности студента средствами иностранного языка / А.А. Васильева // Проблемы и перспективы развития образования : матер. Междунар. науч. конф. (г. Пермь, апрель 2011 г.). – Пермь : Меркурий, 2011. – Т. II. – С. 52–55.
2. Коржуев А.В. Толерантность в контексте педагогической культуры преподавателя вуза / А.В. Коржуев // Педагогика. – 2003. – № 5. – С. 44–49.
3. Котенко О.В. Развитие поликультурной компетентности учителей мировой литературы в системе послыдипломной освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук / О.В. Котенко. – К., 2011. – 20 с.
4. Мирошниченко Л. Программа воспитания культуры толерантности в университете / Л. Мирошниченко // Высшее образование в России. – 2007. – № 9. – С. 94–97.
5. Ризрдон Б.Э. Толерантность – дорога к миру / Б.Э. Ризрдон. – М. : Бонфи, 2001. – 289 с.
6. Storti C. The Art of Crossing Cultures / C. Storti. – Yarmouth ; Maine : Intercultural Press, 1989. – 204 p.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2014.

Чевичелова Е.А. Особенности воспитания толерантности как компонента поликультурной компетентности студентов вузов в процессе изучения иностранного языка

В статье обоснована важность воспитания толерантности у студентов вузов в процессе изучения иностранного языка, охарактеризована сущность толерантности как компонента поликультурной компетентности, проанализированы особенности ее воспитания, осуществлен обзор приемов воспитания толерантности на занятиях по иностранному языку.

Ключевые слова: толерантность, поликультурная компетентность, межкультурная коммуникация.

Chevichelova O. Features tolerance education as a component of multicultural competence of university students in the process of learning a foreign language

In the article the importance of cultivating tolerance among university students through foreign language learning has been grounded. The essence of tolerance as a component of multicultural competence has been defined. The peculiarities of cultivating tolerance through foreign language learning have been analyzed; the techniques for cultivating tolerance at the foreign language classes have been considered.

It is pointed out that the problem of teaching tolerance is especially topical for students at higher school, since the modern educational system doesn't provide proper opportunities to

cultivate this quality among future specialists. Meanwhile, tolerance is an important indicator of social and professional maturity of a specialist, his or her competitiveness, as it promotes constructive dialogue with other cultures in a multi-ethnic world.

Foreign language learning provides the broadest opportunities for interaction and cultivating tolerance among students. In the process of foreign language learning the students not only master language and speech units, but also acquire linguistic-cultural, country-specific and sociolinguistic material.

A close student-teacher interaction in foreign language learning gives an opportunity to study the various personal and psychological features directly and to choose methods, techniques and means of educational influence accordingly. There is a general shift of paradigms. Traditional teaching model (from knowledge to skills) is supplied with new technologies that are based on the principles of cognitive activity, where the main acting person is a student as a subject of the educational activity.

It is emphasized that the structure of foreign language communicative competence of a young specialist involves a number of competencies: language, speech, socio-cultural and multicultural. Therefore, a multicultural competence of a university student is an important structural component of foreign language communicative competence of a future specialist, and tolerance is its integral part.

Acquiring practical skills of a foreign language is vitally important for successful communication and developing the ability to engage in dialogue. Thus, the teacher of a foreign language has an opportunity to influence students' ability to build effective relationships based on tolerance. For these purposes the following types of work can be used: debates, "round tables", conferences, role-plays on the topics studied in various specialty areas.

The techniques for cultivating tolerance at the foreign language classes are considered. In particular, such collective forms of interaction as group and pair work are discussed. The most important problems can be solved in groups and pairs and certain points of view can be formed just in the process of interaction.

It should be noted that comparing purely linguistic realities, for example, grammar of different languages can also contribute to cultivating tolerance among university students. To become tolerant individuals, students should acquire discursive behavior, i. e. behavior during conversation. The attention is paid to the fact that there are two basic methodical approaches used when introducing foreign material; they are: country-specific and linguistic-cultural from insider's and outsider's position.

Key words: *tolerance, multicultural competence, cross-cultural communication.*